

Nationalsocialismens grænser

Dansk ret i hagekorsets skygge

af Ditlev Tamm

I juni 1939 aflagde den tyske rigsminister og rigsretsfører Dr. Hans Frank besøg i Danmark. Et dansk dagblad noterede i sin reportage om begivenheden, at den "kun 39-årige minister har et såre lidet formelt, men vindende væsen". Journalisten noterede i et derpå følgende interview bl.a. den bemærkning fra Frank, at det er "bedre at jødespørgsmålet ordnes af den nationalsocialistiske regering end af folkejustitsen". Samme aften var rigsministeren det dansk juristforbunds gæst under en middag, hvor Dr. Frank talte om den nye tyske ret og dens fem grundpiller: race, jord, arbejde, rige og ære. Blandt gæsterne var den danske justitsminister, Steincke, og en række fremtrædende jurister.

Danske jurister var på det tidspunkt ikke ubekendt med retsudviklingen i Tyskland. Studierejser til Tyskland og afhandlinger i fagblade gav en orientering om den nye tyske retsopfattelse.¹ Og det danske juristforbund arbejdede for nærmere samarbejde mellem danske og tyske jurister. På et juristmøde i Leipzig i 1939 blev der på dansk initiativ nedsat et udvalg, som skulle forberede oprettelsen af et internationalt retskammer. Ærespræsident for dette udvalg var Dr. Frank. Tanken om oprettelsen af et sådant retskammer blev dog ikke realiseret inden 2. verdenskrigs udbrud, men i 1941 var en dansk delegation med til at oprette organisationen med Dr. Frank som præsident.² På det tidspunkt var Danmark besat af tyske tropper, og Juristforbundets tilslutning af Danmark til retskammeret gav anledning til heftig debat blandt danske jurister. Af politiske grunde blev sagen dog i første omgang dysset ned, men i 1943 skete en ændring af Juristforbundets bestyrelse.

Den debat, som fandt sted om engagementet i retskammeret kan ikke betragtes som en kamp for eller imod en nazificering af Juristforbundet, men snarere som en protest imod at forbundet benyttedes til støtte for landets officielle politik og dermed i *politisk øjemed*. Antallet af danske jurister med tilknytning til dansk nazisme alt for lille til at repræsentere en egentlig fare på det tidspunkt. En ekspeditionssekretær i Justitsministeriet og et par dommere med tilknytning til det danske nazistparti DNSAP og et par advokater i partiets top repræsenterede ikke en gruppe med en sådan vægt, at der kan tales om blot en antydningssvis nazificering af dele af den danske juriststand. Medvirkende hertil har formentlig været, at den tyske besættelse ikke førte til krav om nogen form for udskiftning af personale i administration eller domstole, og bortset fra et enkelt eksempel³ blev der heller ikke i

øvrigt fra tysk side lagt pres på danske myndigheder for at få personer med tilknytning til nazismen ind på indflydelsesrige poster. Domstole og administration vedblev at fungere med samme personale og samme karrieremønstre som hidtil. Det samme gjaldt universitetet og den juridiske undervisning. Situationen, som den tegner sig i Danmark, er derfor en helt anden end i Norge, hvor Quislings parti medvirkede til en nazificering af administration og domstole.

Et led i det danske retsopgør efter besættelsen var en udrensning blandt offentligt ansatte. Medlemskab af et nazistisk parti var afskedigelsesgrund. Under denne del af opgøret blev ca. 600 offentligt ansatte, som havde været medlem af DNSAP afskediget. Karakteristisk for sagerne er, at kun få af nazisterne havde ledende stillinger, og at så godt som ingen af dem havde propaganderet for nazistiske tanker eller søgt at udnytte medlemskabet af DNSAP til at gøre karriere. Medlemskab af DNSAP var ingen anbefaling.

Det var et karakteristisk træk for den tyske besættelsespolitik i Danmark, at de bestående statsorganer, parlament, regering, administration og domstole fungerede videre. En lovgivning efter tysk forbillede blev ikke gennemført. Det var i tysk interesse, at Danmark regerede sig selv i videst muligt omfang. Hele spørgsmålet om en nyordning af det danske samfund og en tilpasning til den nationalsocialistiske ideologi var derfor skudt ud til tiden efter afslutningen af krigen.

Det betød naturligvis ikke, at alt i Danmark fungerede normalt. Besættelsessituationen var unormal, men også inden besættelse havde de særlige politiske forhold i 1930-erne givet anledning til gennemførelsen af en række særforanstaltninger. Det var ikke foranstaltninger, som udelukkende var vendt mod nazismen. I lige så høj grad tog de sigte på andre autoritære ideologier. I 1933 blev det danske politi styrket, og året efter i 1934 gennemførtes den såkaldte "urolov", som forbød sammenslutninger eller korps, der havde til hensigt ved ulovlig magtanvendelse at øve indflydelse på politiske eller offentlige anliggender, der på mange måder var en forløber for en af besættelsestidens mest omdiskuterede indgreb i Danmark nemlig den lov fra 1941, der forbød kommunistisk virksomhed.

Den undtagelseslovgivning, som gennemførtes i Danmark under besættelsen⁴ var naturligvis udsprunget af den særlige situation, som den tyske besættelse havde medført, men på mange måder var der også tale om en fortsættelse af tendenser, som havde givet sig udslag allerede i mellemkrigstidens lovgivning.

Det nærmeste man kom en "Ermächtigungsgesetz" var en lov, der gennemførtes den 1. maj 1940, altså umiddelbart efter besættelsen, som fordoblede straffen for forbrydelser begået i ly af mørklægningen og som samtidig generelt bemyndigede justitsministeren til at udstede midlertidige forbud og påbud til skring af den offentlige orden og sikkerhed. Denne bemyndigelse gav anledning til udstedelse af en lang række forbud, bl.a. i 1941 et demonstrationsforbud. Andre love kriminaliserede en række andre handlinger,

som var egnet til at skade forholdet mellem Danmark og Tyskland. Det var foranstaltninger, som blev truffet for at sikre dansk jurisdiktion over danske statsborgere, der optrådte på en sådan måde, at de kunne tiltales efter tysk krigsret. Lovene håndhævedes af danske myndigheder og fængselsstraffe afsonedes i dansk fængsel. De var et led i opretholdelsen af den såkaldte forhandlingspolitik, som førtes af den danske regering overfor tyske myndigheder. Lovene havde en særegen karakter for så vidt som de var karakteriseret ved brede gerningsindhold og hvad angår den processuelle behandling gennem ændringer i almindelige regler om domstolsbehandling af straffesager i retning af en summarisk behandling af sagerne. Om nazistisk påvirkning er der imidlertid ikke tale for så vidt man ville eftersøge ideologiske elementer i lovene. Det er ret typiske eksempler på undtagelseslovgivning i forlængelse af de særforanstaltninger, som var gennemført før besættelsen.

Det samme gælder om det samarbejde, som fandt sted mellem dansk og tysk politi. Et sådant samarbejde fandt sted i 1930-erne - den daværende rigspolitichef Thune Jakobsen lagde stor vægt på det internationale politisamarbejde og spillede en vigtig rolle i forbindelse med dansk politis udenlandske kontakter - og det var derfor kun naturligt, at samarbejdet fortsattes efter besættelsen. Set i dette perspektiv var der derfor heller ikke noget opsigtsvækkende i, at dansk politi påtog sig gennemførelsen af et af de danske besættelsestidsindgreb, som senere har givet anledning til den voldsomste diskussion, nemlig interneringen af danske kommunister efter den tyske indmarch i Rusland i juni 1941.⁵

I løbet af sommeren 1941 blev ca. 100 ledende kommunister interneret på grundlag af oplysninger om kommunistisk virksomhed som besættelsesmagten til dels var i besiddelse af i forvejen. I slutningen af august gennemførte rigsdagen en lov, som indeholdt forbud mod kommunistisk virksomhed, og en bestemmelse om internering af personer, der mistænktes for kommunistisk virksomhed. I forbindelse med denne internering gennemførtes en summarisk domstolsprøvelse af, om betingelserne for internering var til stede.

Foreneligheden af denne lov med den danske grundlovs principer om værn af den personlige frihed var problematisk. Loven blev imidlertid opretholdt af domstolene og den daværende præsident for Danmarks Højesteret Troels G. Jørgensen forsvarede lovens grundlovmæssighed. Det blev han senere heftigt kritiseret for og kritikken ramte også den indflydelse højesteretspræsidenten havde haft på lovens udformning. Det var uheldigt, at Højesterets troværdighed og upartiskhed på den måde blev bragt yderligere i tvivl. Det var i forvejen ubehageligt at retten skulle medvirke til håndhævelse af undtagelseslovgivningen, men både når det gjaldt denne lovgivning og kommunistloven fulgte retten regeringens politik. Det danske indgreb mod kommunisterne hører hjemme i det sæt af love, som tilsigtede at fastholde regeringens forhandlingspolitik og at opretholde orden og sikkerhed i landet.

Satte den nationalsocialistiske ideologi sig da slet ingen spor i dansk ret eller retsvidenskab? Efter besættelsen blev det hævdet, at nogle af de tanker, der var fremset bl.a. i et stort værk om retslære fra 1943 af den fremtrædende jurist Frederik Vinding Kruse var et udtryk for 100 % nazistisk ideologi".⁶ Kritikerne havde hæftet sig ved Vinding Kruses visioner om et regeringssystem med en livsvarig rigsforstander og en korporativt sammensat forsamling som rådgivende organ. Det var naturligvis tanker som adskilte sig noget fra den danske forfatnings system, men om ideologi af nazistisk tilsnit i dette system var der ikke tale. Det var ideer som hørte hjemme i 30-ernes diskussion for og imod det parlamentariske system.

En nyordning af det danske retssystem lå ikke for under besættelsen. De danske nazister var uden enhver indflydelse og fra tysk side var der ikke så længe krigen stod på ønske om en nazificering af Danmark. Uden en sådan politisk opbakning havde nazistisk ideologi ingen grobund i dansk ret eller retsvidenskab.

Noter

1. Se f.eks. afhandlingen i *Juristen* 1935, s. 113-122 af Dr. E. Baebenth: Fortolkning og analogi i den danske og tyske strafferet, sst. 1937, s. 149 ff af Johs. Simonsen: Forfatningsudviklingen i Tyskland og Hans V. Holstein st., s. 169-183: Lidt om retsanskuelsen i det nationalsocialistiske Tyskland. Endvidere et foredrag af Stig Juul, trykt i *TfR* 1939, s. 193-216: Moderne tysk privatret. I virkeligheden er det forbløffende, at debatten om og interessen for tysk ret i 1930'erne var af så begrænset omfang.
2. Se herom Ditlev Tamm Retsopgøret efter besættelsen (1984) s. 608 ff.
3. Se Retsopgøret, s. 406.
4. Se herom Retsopgøret, s. 42 ff. med henvisninger.
5. Se nærmere Retsopgøret, s. 51ff.
6. Således Alf Ross i dagbladet *Politiken* den 4.6.1945, se herom Retsopgøret, s. 571f.

FORFATTEROPLYSNINGER:

Ditlev Tamm, professor, Københavns Universitet.